

*Степанова Ганна Миколаївна,
доцент кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту №1,
Національна академія внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПОТЕРПІЛОГО ЗА ЧИННИМ
КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ:
ПОЗИТИВНІ КРОКИ ТА ПРОГАЛИНИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ**

Особа потерпілого у кримінальному процесі завжди викликала значну зацікавленість. Чинний КПК дещо змінив процесуальний статус потерпілого у кримінальному провадженні. Якщо раніше потерпілий належав у будь-якому випадку до сторони обвинувачення і користувався в судовому розгляді правами сторони обвинувачення, то а чинним КПК України потерпілий перебуває осторонь, це окремий учасник кримінального провадження, який стає стороною обвинувачення лише в окремих випадках, передбачених КПК України. Наприклад при зміні прокурором обвинувачення на менш тяжке або відмова прокурора від підтримання обвинувачення. Та й узагалі, якщо проаналізувати норми чинного КПК України можна дійти висновку, що постраждала особа від злочину може й не набути статусу потерпілого, якщо вона цього не забажає. У такому разі її можна залучити до провадження лише як свідка. Наприклад

однією з основних проблем при розслідуванні кримінальних проваджень, порушених за ст.175 КК України, є те що деякі особи відмовляються набувати статусу потерпілих та претензій не виказують щодо порушених своїх прав. Таким чином відсутність об'єкту в кримінальному правопорушенні призводить до продовження порушень норм закону та конституційних прав осіб. Тобто такі обставини вимагають, згідно чинного КПК волевиявлення особи для набуття статусу потерпілого, оскільки права та обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. У разі відсутності такого волевиявлення слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою - ст. 55 КПК України. На мій погляд такі норми не завжди будуть сприяти захисту прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні. На мою думку, необхідно надати слідчому, прокурору право визнавати особу потерпілою у будь-якому випадку, якщо їй кримінальним правопорушенням завдано шкоду, незалежно від її згоди. Завдяки цьому слідчий, прокурор в рамках проведення кримінального провадження зможе більш повно забезпечити захист законних прав та інтересів потерпілого.

На даний час в КПК України не зазначено яким чином має проходити оформлення процесуального рішення, яке б відображало факт визнання особи потерпілою у такому випадку. Активність потерпілого під час досудового слідства залежить, насамперед, від розуміння суті наданих йому законом прав. Тому дуже часто слід треба роз'яснити особам з урахуванням його загальноосвітнього і культурного рівня, віку, значення термінів, як цивільний позов, клопотання, відвід, докази та інше.

Новим в КПК України є те, що потерпілою може бути визнано як фізичну особу - за умови завдання їй моральної, фізичної або майнової шкоди, так і юридичну особу - за умови завдання їй майнової шкоди.

Отже, нарешті статус юридичної особи - потерпілого набув належного правового регулювання. КПК України містить позитивну гарантію від безпідставного набуття особами статусу потерпілих. Так, за наявності очевидних і достатніх підстав уважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано моральної, фізичної або майнової шкоди (фізичній особі) або майнової шкоди (юридичній особі), слідчий або прокурор виносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді. Крім того закріпленні можливості визнання потерпілими близьких родичів і членів сім'ї постраждалої особи, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть цієї особи або особа перебуває у стані, який унеможливає подання нею відповідної заяви. До кола цих осіб новий КПК України відносить досить широке коло осіб: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а також при

поданні клопотання, потерпілими може бути визнано кілька осіб. Проте це не означає, що всі ці особи будуть визнані потерпілими. Такий порядок, з одного боку, сприяє захисту прав та інтересів цих осіб, а з іншого вимагає від слідчого, прокурора, встановлення обґрунтованості підстав для визнання цих осіб потерпілими для уникнення певних зловживань.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у правовій регламентації процесуального положення потерпілого є певні позитивні досягнення, такі як надання статусу потерпілого юридичній особі, можливість визнання потерпілим близьких родичів і членів сім'ї постраждалої особи, можливість оскарження слідчому судді постанови про відмову у визнанні потерпілим. Проте є і багато прогалин, які потребують негайного виправлення на законодавчому рівні, можливо і з урахуванням тих пропозицій, які вказують практичні працівники.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України потерпілого відносить до сторони обвинувачення, адже на потерпілого покладається обов'язок доказати винуватість особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувача. Тому показання потерпілого підлягають ретельній перевірці та оцінці в сукупності з усіма обставинами, встановленими у кримінальному провадженні.

Новелою КПК є те, що суд може ґрунтувати свої висновки лише на показаннях, які він отримав безпосередньо під час судового засідання, або на тих, що отримані в порядку, передбаченому ст. 225 КПК. Суд не має права ґрунтувати свої рішення на показаннях, наданих слідчому, прокурору, або посилаючись на них. Заборона дослідження цих показань у судовому засіданні здається нам необґрунтованою і такою, що не сприятиме встановленню істини у кримінальному провадженні, оскільки потерпілий реалізує своє право давати показання або відмовлятися їх давати, що випливає з такої засади кримінального провадження, як свобода від самовикриття та право не свідчити про близьких родичів та членів сім'ї. Окрім цього, він попереджається про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань під час досудового розслідування.